

Małgorzata Zielonka

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Rola wychowawcy i nauczyciela w personalistycznej koncepcji edukacji Antonia Rosminiego

W czasach A. Rosminiego (1797–1855), podobnie jak w naszej epoce, edukacja była kwestią sporną i wywołującą liczne dyskusje. Systemy oraz metody edukacyjne XVIII i XIX w., odpowiadające mniej lub bardziej ideałom encyklopedii francuskiej, charakteryzowały się brakiem jedności oraz zatraceniem prawdziwego celu wychowania i nauczania. Większą uwagę poświęcały różnym władzom ludzkim i przedmiotom nauczania, niż samemu uczniowi czy wychowankowi. Kładły bowiem nacisk na zdobywanie konkretnej wiedzy (encyklopedycznej), zamiast na formację całej osoby.

Rosmini chciał przezwyciężyć powyższe rozbieżności, pragnął wprowadzić na nowo harmonię, jedność i współpracę między wszystkimi władzami ludzkimi oraz przywrócić ostateczny sens formacji ludzkiej. Chciał, jak pisze w *Psychologii (Psicologia)*: „przywrócić jedność człowiekowi tak nieszczęśliwie rozbitemu”¹. Aby temu zaradzić myśliciel nie tylko skonstruował teorię i program edukacji, ale wprowadził go w życie, m.in. w szkołach prowadzonych przez założone przez siebie zgromadzenia zakonne, tj. „Instytut Miłości” (*Istituto della Carità*) i „Siostry Opatrzności” (*Suore della Provvidenza*).

---

¹ „Noi vogliamo riunire quest'uomo così miseramente ammazzato” (A. Rosmini, *Psicologia*, t. 1, Novara 1846–1848, s. 15).

I. Założenia koncepcji

Za cel edukacji uznał Rosmini doskonałość osoby ludzkiej, którą można osiągnąć jedynie przez integralny i harmonijny rozwój wszystkich ludzkich władz, czyli przez formację całej osoby. I to formację stałą, a nie kończącą się wraz z zakończeniem edukacji szkolnej. Myśliciel zwracał zatem uwagę na to, co w obecnych czasach jest coraz bardziej popularne (choćby kojarzone przede wszystkim z doszkalaćaniem zawodowym) i nazywane edukacją permanentną, czyli na kształcenie trwające całe życie².

Do takiej doskonałości jest wezwany każdy człowiek (niezależnie od stanu i warunków życia), a zapewnić ją może zdaniem Rosminiego jedynie „edukacja chrześcijańska”, ponieważ tylko religia chrześcijańska nakierowuje człowieka na ostateczny cel – Boga i jest gwarantem jedności, czyli pierwszego prawa edukacji.

Personalistyczny wymiar koncepcji Rosminiego realizuje się również przez jedność środków (treści nauczania) i metod. Poprzez te trzy elementy podkreśla on jej kompletność i integralność. Poznana umysłem treść powinna bowiem wzbudzić uczucia serca i przełożyć się na działanie w życiu.

Podmiotem i „przedmiotem” rosminiańskiej edukacji jest konkretny człowiek-osoba, w aspekcie indywidualnym i społecznym. Edukacja rozumiana jako wychowanie oraz nauczanie jest bowiem zależna od dwóch czynników: zewnętrznego i wewnętrznego. Czynnikiem wewnętrznym jest sam człowiek, gdyż edukacja bez jego osoby nie byłaby możliwa. Sam jednak człowiek nie mógłby się rozwijać w pełni bez odpowiednich warunków zewnętrznych, bez pomocy innych

---

² Edukacja permanentna (kształcenie ustawiczne) to współczesny model edukacji, zgodnie z którym kształcenie nie ogranicza się do okresu nauki w szkole, lecz trwa, w różnych formach, przez całe życie człowieka. Polega na stałym odnawianiu i doskonaleniu kwalifikacji ogólnych i zawodowych. Por. R. Wroczyński, *Edukacja permanentna*, Warszawa 1973; tenże, *Treść i formy kształcenia szkolnego w perspektywie edukacji permanentnej*, w: *Model wykształconego Polaka*, red. B. Suchodolski, Wrocław 1980.

ludzi. W kształtowaniu osoby niezbędna jest zatem rola wychowawcy i nauczyciela.

II. Misja nauczycieli i wychowawców

Rosmini podziela myśl Ojców Kościoła (m.in. św. Augustyna i św. Ambrożego), iż praca wychowawców oraz nauczycieli jest szczególną misją, jest powołaniem³. Myśliciel, przywołując słowa Pisma Świętego mówiące o tym, iż „kto przyjmuje jedno z tych dzieci w imię moje, Mnie przyjmuje”⁴, podkreśla, że to sam Bóg wzywa do troski o dzieci i w nich powierza „skarb w depozycie, którego należy strzec wiernie”⁵. Nawiązuje w ten sposób m.in. do historii chrześcijaństwa i powołania pierwszych chrześcijan, a w regulaminach szkolnych (w instrukcji do Giacomo Lugana) misję tę określa jako słodką i bardzo ważną, jako „zadanie miłości”⁶.

Dla Rosminiego edukacja młodych pokoleń, jest jednym z cenniejszych środków społecznej odnowy moralnej⁷. Konieczne jest zatem, aby nauczycielami i wychowawcami były nie tylko osoby o odpowiednich kwalifikacjach, ale również ludzie wielkiej miłości, poświęcenia i zdolności⁸, ponieważ „tylko wielcy ludzie mogą uformować innych wielkich ludzi”⁹.

³ Por. A. Rosmini, *Della educazione cristiana*, w: tenże, *Dell'educazione cristiana*, a cura di L. Prenna, Roma 1994, nr 23, s. 47.

⁴ Mk 9, 37. Por. tenże, *Della educazione cristiana*, nr 23, s. 47; nr 25, s. 48.

⁵ Tamże, nr 23 i 25, s. 27–48.

⁶ „Chiamandovi Iddio per la bocca i vostri superiori, o diletissimo, ad assumere la scuola elementare dei fanciulli, voi ricevete con ciò una dolce e grave missione, della quale dovrete rendere conto al vostro Creatore, onde veracemente vi viene da esercitare tale ministero di carità” (tenże, *Regolamenti scolastici*, w: tenże, *Scritti pedagogici*, a cura di G. Picenardi, Stresa 2009, s. 213).

⁷ Tenże, *Sull'unità dell'educazione*, w: tenże, *Dell'educazione cristiana*, s. 222.

⁸ Tenże, *Epistolario completo*, t. 11, Pane 1887–1894, s. 460.

⁹ „Solo i grandi uomini formano altri grandi uomini” (tenże, *Logica. Libri tre*, a cura di V. Sala, Roma 1984, nr 1033).

Głównym źródłem wiedzy na temat poglądów Rosminiego na pracę wychowawczą jest dzieło *O wychowaniu chrześcijańskim (Dell'educazione cristiana)*, a zwłaszcza jego pierwsza księga pt. *O formacji mądrej wychowawczynie*. Jego podstawową zaletą jest prostota i praktyczność wskazań, ponieważ Rosmini napisał je dla potrzeb własnej siostry Margherity, która została dyrektorką sierocińca „Vanetti” w Rovereto. O tym, jak powinna wyglądać praca nauczycieli w szkole dowiadujemy się przede wszystkim z listów pedagogicznych, *Regulaminów szkolnych (Regolamenti scolastici)* oraz *Katechizmu według porządku idei (Catechismo disposto secondo ordine delle idee)*.

III. Mądra wychowawczynie

Każda mądra wychowawczynie powinna być, według Rosminiego, jak „kobieta dzielna” z biblijnej Księgi Przysłów, czyli mądra, dobra oraz sprawiedliwa¹⁰. Powinna podejmować wszystkie obowiązki z ochotą, niczym się nie zniechęcać, zachowywać się jednakowo w radości i w bólu. Być radosną z podopiecznymi, a rygorystyczną wobec siebie samej. Kiedy zaś nadejdą momenty trudne Rosmini doradza, aby oddalić się na krótko od podopiecznych i współpracownic, by w samotności i modlitwie odzyskać uspokojenie i siłę potrzebną do dalszej pracy¹¹.

---

¹⁰ Por. Prz 31, 10–31.

¹¹ „In tutte l'opere vostre siate precellenti», dice l'*Ecclesiastico* a quelli che presiedono a qualche adunanza. Andate innanzi in tutto. Non trasgredite adunque mai né per freddezza di stagione, né per noja che v'assalga, né per piacere, né per dolore parte veruna della regola prefissavi a principio. Non errate l'ore prescritte. Né le giovani che educate, né le femmine cooperatrici s'accorgano mai, s'egli è possibile, che siate stanca o affanata; non fate lamento, pergetevi sempre egualmente ilare con loro, rigorosa con voi, saggia con tutti; che è quella bontà, quella disciplina, quella scienza, che gli dimandate nella giaculatoria decimasesta di sopra proposta. Il Savio aduna tutte le lodi di donna perfetta nell'epiteto forte. Però se avete affani e noje, cercate il momento di ritirarvi sola, e col Signore sfogatevi pure senza timore, lamentatevi, e ditegli, che siete

Podstawowe obowiązki wychowawczyni redukuje Rosmini do następujących: czytanie (*leggere*), nauczanie (*insegnare*), odpieranie zarzutów (*confutare*), doradzanie (*consigliare*), zachęcanie (*esortare*), upominanie (*riprendere*) i karanie (*castigare*)¹².

Czytanie, nauczanie oraz odpieranie zarzutów są przez myślicielka nazwane obowiązkami wychowawczyni jako nauczycielki (*uffizio come maestra*). Jego zdaniem wiedza powinna być przekazywana przede wszystkim na miarę uczniów, co zakłada pierwsze ich dogłębne poznanie. Rosmini, przyrównując naukę do pożywienia, radzi siostrze, aby wszelką wiedzę przekazywać uczennicom według ich żądań, tak by wiedzieć, której z nich dać mleko, a której kawałki chleba lub coś bardziej solidnego, gdyż nie wszystkim, i nie w każdym wieku, odpowiada ten sam pokarm¹³. Zaleca również, aby w miarę potrzeby praktykować nauczanie indywidualne, jako przynoszące więcej korzyści osobom, które mają trudności. Następnie podaje kryterium wyboru tekstów i zwraca uwagę jak ważny jest sposób czytania i prowadzenia lekcji, ponieważ to od niego pochodzi „największa część korzyści jaka może być z lektur”¹⁴. Aby osiągnąć z nich jak najlepszy pożytek, powtarza za św. Augustynem, iż należy czytać z „wycuciem”, tzn. przestrzeganiem zasad interpunkcji, wyróżnianiem tego, co trzeba, a pomijaniem tego, co niepotrzebne.

Rosmini podkreśla, iż w nauczaniu ważne jest, by myśli poprzedały słowa, zwraca także uwagę na sposób mówienia. Jego zdaniem należy mówić „z równowagą, spokojem, łagodnością i radością”. Do-

---

quella miserabile che sentite d'essere. Egli sí vi risponderà nel fondo del cuore parole divine che vi ritorneranno la serenità, l'alacrità, e più forse che prima: «Per lassezza veranno meno i fanciulli, e i giovani cadrano per debolezza. Ma quelli che sperano nel Signore rinnovellerannosi in gagliardía, prenderanno penne come aquile, correranno né si stancheranno, cammineranno e non verran meno» [...]” (A. Rosmini, *Della educazione cristiana*, nr 38, s. 54).

¹² Por. tamże, nr 39, s. 54.

¹³ „Rispetto al modo voi dovete impicciolire alla loro misura, e distribuire a tutte, secondo lo stomaco, per così esprimermi, di ciascheduna, a cui latte, a cui minuzzoli di pane, a cui cibo più solido” (tamże, nr 42, s. 55).

¹⁴ Tamże, nr 40–43, s. 54–57.

radza ponadto, aby uczennice w trakcie nauki wykonywały drobne prace manualne, gdyż zdaje sobie sprawę, iż jedynie w ten sposób dziewczynki będą zdolne wytrzymać czas nauki i skupić uwagę. Wychowawczynie i nauczycielki powinny natomiast tak prowadzić lekcje, by nie zmęczyć zbyt „sił ich umysłów”¹⁵.

Doradzanie i zachęcanie, czyli obowiązki wychowawczyń jako przyjaciółki (*uffizio come amica*) powinny być wykonywane w duchu miłości i mądrości. Pozytywny wpływ na podopieczne może mieć zwłaszcza zachęcanie, które mobilizuje i pozwala działać¹⁶.

Kompetencje wychowawczyń jako siostry (*uffizio come sorella*) i matki (*uffizio come madre*), tj. upominanie oraz karanie, winny być stosowane jedynie w razie konieczności i zawsze z wyczuciem sytuacji. Nie należy zatem, jak pisze Rosmini, stosować kar tam, gdzie można coś osiągnąć za pomocą rady, nauki, zachęty czy upomnienia, a rodzaj kary powinien być zawsze dostosowany do konkretnej osoby oraz rodzaju przewinienia¹⁷.

Wszystkie wyżej wymienione obowiązki dotyczą nie tylko wychowanek, ale również asystentek i współpracownic. Podstawowym celem tych wszystkich działań powinna być świętość zarówno wychowawców, jak i ich podopiecznych¹⁸.

---

¹⁵ Tamże, nr 40–42, s. 54–56.

¹⁶ „L’*esortare* ha un gran forza sugli animi. Li fortifica, gl’*infiamma*, li fa operare” (tamże, nr 45, s. 57).

¹⁷ „Anche qui vi bisogna spiare le varie indoli delle giovani, e calcolare il vantaggio che ne prendete. A questa norma attemperate i castighi. Quello però che potete ottenere coll’*istruzione*, coll’*consiglio*, coll’*esortazione*, colla *correzione*, non vogliate ottenerlo mai con un castigo: quello che potete avere con una *correzione leggera*, non vogliate con una forte. Quello che potete con una *occulta*, nol vogliate con una *pubblica*: quello che con una *pubblica*, non con un castigo; e parimenti quello cui conseguir basta un *leggiero* e *celato castigo*, non tentate di averlo con un pubblico e grave. Tutto in somma sia *ragionevole*, *circospetto*, *richiesto*” (tamże, nr 47, s. 59).

¹⁸ Zob. tamże, nr 48–50, s. 59–60.

IV. Obowiązki nauczyciela

Na początku XVIII w. popularne były teorie wychwalające aktywność i spontaniczność uczniów, co wielu nauczycieli rozumiało jako zmniejszenie własnej odpowiedzialności wobec podopiecznych. Uczniowie zaś – w imię spontaniczności i wolności – oczekiwali nauki bez wysiłku z ich strony, czyli nauki łatwej i przyjemnej. Rosmini nie zgadzał się z tymi koncepcjami. Uważał, iż edukacja zakłada pewien wysiłek ze strony zarówno ucznia jak i nauczyciela, szukał jednak sposobu na to, by był on na miarę sił obu stron i by oboje mogli się w tym procesie doskonalić¹⁹.

Osoba nauczyciela jest dla Rosminiego ważniejsza niż metoda, reforma szkolna czy struktura szkoły. Uważa on, że tam, gdzie jest odpowiednia kadra nauczycielska nie występują trudności, których nie dałoby się przewyciężyć, ponieważ „dobrzy nauczyciele nawet złe szkoły przemieniają w dobre”²⁰.

Praca nauczyciela uczącego w szkole, polega głównie na utrzymaniu jedności i harmonii przedmiotów oraz na dogłębnym poznaniu uczniów – tak, by edukacja mogła być osobowa i całkowita, doskonala. Dobry nauczyciel musi na początku zadać sobie pytanie o to, kim mógłby zostać w przyszłości jego uczeń, a także o to, jakie dary otrzymał on od Boga. Nie może sądzić czy oceniać podopiecznych, lecz ma pomagać w wyborze najlepszej dla każdego z nich drogi, i stale kierować ich lub motywować ku rozwojowi, ku doskonałości. Ma być „tym, który w iskrach obecnych w małym człowieku, potrafi zobaczyć przysze płomienie”²¹. Wzorem ma być dla niego Chrystus – najlep-

¹⁹ Tenze, *Sull'unità dell'educazione*, s. 313.

²⁰ Rosmini pisze w jednym z listów: „Datemi dei buoni maestri e le scuole anche mal piantate e divise saranno buone” (tenze, *Epistolario completo*, t. 10, s. 724).

²¹ „L'educatore è colui, che dalle scintille presenti nel piccolo dell'uomo sa vedere la fiamma che domani potrebbe uscirne” (por. U. Muratore, *Linee attuali di una pedagogia rosminiana*, „Rivista Rosminiana di filosofia e cultura” 2–3 (2010), IV–IX, s. 112).

szy i jedyny nauczyciel ludzkości²². W przeciwnym razie, podobnie jak w przypadku wychowawczyni, której odbiciem nie jest Chrystus, „jedną ręką będzie budował, a drugą burzył”²³.

Aby czynić uczniów dobrymi, tzn. tak działać na ich umysły i wolę, by pożąдали oni dobra, a unikali zła, potrzeba odpowiedniej metody²⁴. Rosmini nie narzucał jej z góry, lecz uważał, że każdy z edukatorów jest wolny w jej poszukiwaniu i wyborze – o ile nie będzie ona czystą techniką i będzie mieć podstawy personalistyczne, czyli w centrum będzie stawiać osobę wychowanka.

Metoda personalistyczna wymaga bardzo dobrego przygotowania nauczycieli i wychowawców. Dojrzałe nauczanie – jak pisze Rosmini – powinno cechować się jasnością i precyzją. Powinno unikać dwuznaczności, lecz pokazywać wszelkie aspekty danego zagadnienia, z jednoczesnym zachowaniem zasad głównych. Treści przekazywane intelektowi ucznia mają pobudzać również jego serce, dlatego też Rosmini doradza, by bazą nauki była wiedza o wychowanku. Najpierw należałoby zatem poznać charakter i sytuację życiową ucznia, a dopiero później dostosować do tego nauczanie²⁵.

---

²² „[...] Da prima, ancorchè ci mettiamo inanzi a dirittura l'effigie e quasi la stessa faccia della perfetta istruzione, egli è certo, che il maestro cristiano non dee né può avere altro esemplare diverso da quello, che ha catechizzato tutta la terra, Gesù Cristo, mandato come egli stesso annunzia, ad evangelizzare i poverelli, cioè ad istruire i poveri di scena e a consolare i poveri di beni veri col dono degli eterni [...]” (A. Rosmini, *Lettera del Cristiano Insegnamento*, w: *Scritti pedagogici*, t. 2, s. 273). Zob. także: tenże, *Regolamenti scolastici*, s. 214.

²³ „La educatrice dee essere specchio alle sue giovani, come Cristo è a lei: altrimenti edificherebbe con una mano, e distruggerebbe coll'altra” (tenże, *Della educazione cristiana*, nr 37, s. 53).

²⁴ Por. tenże, *Lettere pedagogiche*, w: *Scritti pedagogici*, s. 287.

²⁵ „In questa è necessario preveder colla mente tutte le circostanze dell'allievo, della famiglia onde nacque, delle facoltà dell'ingegno suo, de'suoi sensi o arditi naturalmente e generosi, o placidi e attemperati: e da queste cose quasi recarsi co' suoi intendimenti a indovinare quelle destinazioni alle quali possa esser sortito dalla natura. [...] Di pervenire dunque a questo non è altra regola ch'io sappia, se non lo sguardo acuto e precorrente del savio precettore, che nello stato dell'animo di lui, e in tutte le circostanze che l'attorniano, intravede i successi avvenire. [...]” (tamże, s. 305–306).

Wiedza ta ma być przekazywana osobom młodym, więc wymaga od nauczyciela odpowiednich cech, takich jak: uprzejmość, cierpliwość, życzliwość i pogoda ducha. Aby zdobyte wiadomości przełożyły się na życie, bardzo ważny jest przykład osobisty nauczyciela i wychowawcy. Edukacja ma być w jakiś sposób obopólna, zarówno nauczyciel jak i uczeń mają się przez nią udoskonalić²⁶.

Wśród wytycznych zalecanych przez Rosminiego do stosowania dla nauczycieli szkół podstawowych są m.in.: nacisk na stałą opiekę nad dziećmi (uczniowie nie mogą być pozostawieni sami nawet na krótki czas), używanie poprawnego gramatycznie języka i pięknego słownictwa, nauczanie w połączeniu z praktyką. Ponadto nauczyciele nie powinni motywować uczniów przez współzawodnictwo, aby nie wywołać w nich poczucia zazdrości czy awersji do kolegów, nagrody uzależniać nie od liczby uczniów, lecz od wyników nauki, a słowa pochwały i krytyki używać tylko wówczas, gdy uczeń świadomie zrobi coś dobrze, albo źle²⁷. Co ważne – przestrzeganie tej ostatniej maksymy wystarczy, według Rosminiego, by „reformować świat”²⁸. Myśliciel jest także zwolennikiem tego, by nauczyciel nawet w przypadku uczniów niezdyscyplinowanych i zbuntowanych wykazywał się gorliwością, wytrwałością, cierpliwością i miłością, gdyż w ten sposób można osiągnąć lepsze rezultaty wychowawcze i edukacyjne.

Aby formować ducha młodzieży Rosmini zaleca kadrze pedagogicznej lekturę swoich *Reguł doskonałości chrześcijańskiej zdanych dla chrześcijanina każdej kategorii (Massime di perfezione cristiana adattate ad ogni tipo di persone)*²⁹ i stosowanie tych reguł

²⁶ Por. tamże, s. 313.

²⁷ Zob. tenże, *Regolamenti scolastici*, s. 213–218.

²⁸ „[...] Il solo buon uso della sua volontà che fa il fanciullo, nel che consiste il bene morale, merita lode; il solo mal uso della sua volontà, che consiste nel male morale, merita biasimo. Questa sola massima applicata costantemente all’educazione dei fanciulli basta a riformare il mondo” (tamże, s. 217).

²⁹ Dziełko to doczekało się dziewięciu wydań, co świadczy o jego dużej popularności już za życia Rosminiego, a do dnia dzisiejszego wyszło ponad sto edycji w licznych przekładach na różne języki. Cenił je m.in. papież Jan XXIII, kard. J. H. Newman, H. U. von Balthazar, św. Magdalena z Canossy i św. Alojzy Orione. Ukazała się

w życiu³⁰. Ponadto poleca zarówno nauczycielom, jak i uczniom, korzystanie z dzieł kompletnych zamiast czytania wielu dzieł różnych autorów.

Warto wspomnieć tutaj również o jednym z listów Rosminiego do ks. P. Orsiego, w którym odpowiadając na pytanie dawnego profesora: czy ważniejsze są zdolności wychowanka czy jego „piękne” serce – wyjaśnia, powołując się na Pismo Święte, że cenniejsze jest piękne, dobre serce człowieka, a nie jego talenty. Zdolności bowiem mogą być używane w złym celu, zaś serce zawsze kieruje nas ku dobru. Powołuje się tutaj na przykład Chrystusa, który zawsze podkreślał znaczenie serca człowieka, jak również na doświadczenie ludzkie mówiące o tym, że ludzie bardziej kochają bliźnich o dobrym sercu, niż tych, którzy odznaczają się talentami (może się tu bowiem wkrąść zazdrość i niechęć)³¹.

V. „Mądre” podręczniki

Dobra edukacja wymaga wykorzystania „mądrych” podręczników. O kryteriach ich wyboru pisze Rosmini w *O Tekstach do formacji młodzieży z Gimnazjum Roveretańskiego, według używanej Metody*

---

również edycja krytyczna: *Massime di Perfezione Cristiana*, a cura di A. Valle, Roma 1976. Najnowsze wydanie w języku włoskim jest szczególnie warte uwagi ze względu na dostosowanie języka dziełka do współczesności: *Massime di perfezione*, a cura di M. M. Riva, Stresa 2001. W języku polskim dostępne jest częściowe tłumaczenie ks. S. Fiutaka: *Ogólne uwagi o życiu doskonałym [Massime di perfezione cristiana comuni a tutti i cristiani]*, w: *Dobroczynne myślenie. Materiały z sympozjum z okazji czterdziestolecia pracy naukowo-dydaktycznej ks. prof. Stefana Fiutaka oraz prace Jubilatą poświęcone filozofii Antonio Rosminiego*, red. A. Siemianowski, Gniezno 2000, s. 92–103 oraz całościowe tłumaczenie autorstwa P. Borkowskiego (*Reguły doskonałości chrześcijańskiej*, przekł. P. Borkowski, Warszawa 2009). Należy przy tym zaznaczyć, iż tekst ks. Fiutaka jest tłumaczeniem uproszczonym, nie z oryginału, lecz wersji łacińskiej, a tekst Borkowskiego jest szczególnie cenny ze względu na obszerną przedmowę, wprowadzenie, a także dodatki.

³⁰ Por. A. Rosmini, *Lettere Pedagogiche*, s. 315.

³¹ Zob. tamże, s. 282.

(*Dei Testi a formarsi per la gioventù del Ginnasio Roveretano, secondo il Metodo già posto in uso*), podając przykład trójki przyjaciół, którzy wspólnie opracowują podręczniki z różnych dziedzin. I tak, jeden z nich koncentruje się na temacie i według niego łączy treści, drugi nadaje im porządek oraz dodaje ilustracje, a trzeci wprowadza ostateczne poprawki. W ten sposób książka przechodzi przez ręce każdego z przyjaciół, dzięki czemu od każdego z nich otrzymuje cząstkę doskonałości³².

Dla myśliciela odpowiedni podręcznik uwzględnia zatem trzy sprawy: odpowiedni wybór treści, przejrzysty szyk i „ozdobność” tekstu, a także sposób jego umieszczenia. Jeśli te warunki są zachowane – książka jest godna polecenia³³. Ponadto Rosmini jest przekonany, iż podręczniki należy czytać w odpowiednim porządku – rozpocząć od religii, a następnie zająć się przedmiotami głównymi. Schemat, który proponuje jest następujący:

1. Religia
2. Retoryka
3. Antologia Łacińska
4. Antologia Włoska
5. Gramatyka Łacińska
6. Gramatyka Włoska
7. Gramatyka Grecka
8. Matematyka
9. Historia
10. Geografia
11. Mitologia³⁴.

Wszystkie książki mają się wzajemnie uzupełniać, wspólnie formować całość wiedzy. Pierwsza i najważniejsza musi być jednak zawsze religia³⁵.

³² Por. tamże, s. 479–480.

³³ Zob. tamże, s. 478–479.

³⁴ Zob. tamże, s. 480.

³⁵ „Ora poi tutti questi libri per mia opinione debbono formare un tutto solo; essere fra sè congiunti; l'uno servire all'altro; avere insomma si fatto ordine che l'uno all'altro

VI. Trudy pracy

Oczywiście Rosmini zdaje sobie sprawę, iż praca wychowawcza i nauczycielska łączy się z wieloma trudnościami. Uważa, że należy mieć tego świadomość i starać się z nimi liczyć – tak, aby móc je przetrwać. W chwilach trudnych należy, według niego, zwracać się do Boga z ufnością, że to On da siłę potrzebną do ich przetrwania. Wielką pomocą wówczas może być stała modlitwa, akty strzeliste (do częstego odmawiania), bądź formuły zaczerpnięte od różnych świętych³⁶. Najważniejsze jednak jest, aby nauczyciele i wychowawcy praktykowali stałą medytację nad Słowem Bożym, ćwiczyli się w cnotach oraz żarliwości ducha. Tylko wówczas będą potrafili cierpliwe znosić przykrości i trudy, a w razie konieczności nawet męki czy prześladowania³⁷.

Należy przy tym podkreślić, że Rosmini jako przełożony zgromadzeń, które podjęły się pracy wychowawczej i nauczycielskiej od początku starał się widzieć i zarządzać wszelkim trudnościami na polu edukacji instytucjonalnej i dlatego chciał dla swoich przyszłych nauczycieli odpowiedniego przygotowania pedagogicznego. Swoją uwagę kierował przede wszystkim na jak najlepsze przygotowanie nauczycieli szkół podstawowych, które uważał za najważniejsze ze względu na wiek uczniów³⁸. Wiele artykułów w *Konstytucjach Insty-*

---

sia di luce non solo, ma che ben anco l'inferiore di dignità serva a conciliare la stima al superiore. La religione pertanto è lo scopo sommo a cui tutti gli altri debbon prestar servizio. Quindi tutti (quanto la materia il comporta) sieno via e mezzo a quest'ultimo" (tamże, t. 2, s. 480).

³⁶ Zob. tenże, *Della educazione cristiana*, nr 36, s. 52.

³⁷ Zob. tamże, nr 29–31, s. 49–50.

³⁸ „Sebbene le sale d'asilo per l'infanzia sieno utilissime, tuttavia in una terra così grossa, com'è cotesta affidata al suo zelo pastorale io sarei persuaso che le *scuole elementari* per le fanciulle dai sei anni compiti in su sarebbero ancor più utili, anzi del tutto necessarie. Basterebbe a convincermi di ciò anche il solo riflesso che le sale d'asilo abbandonano l'educazione nell'età più importante; e però il bene ricevuto in quelle sale, non essendo continuato, riuscirebbe appena sensibile. Se non può adunque istituire le une e le altre scuole, cominci dalle *elementari*, alle quali, benedecendo il Signore i suoi sforzi, potrà poi aggiungere in altro tempo le infantili" (tenże, *Epi-*

tutu Miłości (Constituzioni dell'Istituto della Carità) poświęcił tematowi przygotowania nauczycieli i metodom nauczania. Napisał także regulaminy szkolne dla różnych stopni szkoły oraz fundował „Kolegium Nauczycieli edukacji elementarnej” (*Collegio degli Educatori elementari*), gdzie przygotowywano do pracy przyszłych nauczycieli i wychowawców szkół podstawowych³⁹.

Rosmini zajmował się ponadto edukacją Sióstr Opatrzności, które zostały w sposób szczególny powołane do wychowywania dzieci. Zalecał siostram codzienną lekturę wartościowych książek dotyczących edukacji, polecił także przełożonej generalnej przyjmować do zgromadzenia tylko te kobiety oraz dziewczęta, które nadawały się do pracy nauczycielskiej i miały za sobą już podstawowe przygotowanie pedagogiczne – aby nie marnować czasu nowicjatu na edukację elementarną⁴⁰.

VII. Gwarancja dobrej edukacji

W świetle powyższych rozważań widać wyraźnie, iż wychowawcy i nauczyciele odgrywają bardzo ważną rolę w rosminiańskiej koncepcji. Rosmini podkreśla to, co w jego czasach zostało zagubione, czyli przekonanie, że ich praca nie jest jedynie zawodem jakich wiele, ale szczególnym powołaniem. W oświacie nie mogą zatem pracować osoby przypadkowe, lecz ludzie o odpowiednich zaletach i kwalifikacjach, „wielcy ludzie”. Znakiem tej wielkości jest, zdaniem Rosminiego, umiejętność znalezienia równowagi między tym czego się naucza, a tym czym się żyje, czyli dawanie przez nauczycieli i wychowawców

---

stolario completo, t. 8, A. D. Giuseppe Minchiotti Prevosto di Sannazaro, Stresa, 3 febbraio 1842, s. 80).

³⁹ O trudnościach związanych z utworzeniem szkoły pisze: R. Lanfranchi, *Genesi degli scritti pedagogici di Antonio Rosmini*, Roma 1983, s. 59–61.

⁴⁰ Por. A. Rosmini-Serbatì, *Epistolario completo*, t. 10, A Suor Giovanna M. Antonietti Sup. A Domodossola, Rovereto, 29 maggio 1847, s. 50.

świadczenia i przykładu własnym życiem⁴¹. Jeśli do tego stosują oni metodę personalistyczną, uwzględniającą zasadę gradacji naturalnej oraz podejście indywidualne do ucznia – są gwarantem dobrej edukacji, a nawet mogą „uzdrowić” edukację złą.

The role of a tutor and a teacher in Antonio Rosmini’s personalistic conception of education

Summary

In Antonio Rosmini’s conception of education the role of a tutor and a teacher is very important. Rosmini emphasises what was lost in his days, namely a conviction that their work is not just a profession out of many, but special vocation. Therefore, a random person cannot work in education, but people with proper qualifications and assets, “great people”. The sign of such greatness is first of all a deep faith, giving an example based on one’s own life, using personalistic method as well as the choice of appropriate textbooks. Education has to be in some way mutual, both a teacher and a student shall improve themselves by it.

Key words: Rosmini Antonio, personalistic education, Christian education, Christian teacher, Christian tutor.

---

⁴¹ Zob. tenże, *Epistolario completo*, t. 11, *Al soavissimo amico Valerio Giason Fontana, novello sacerdote*, s. 481.